

มิลินทปัญหา

- ตอนที่ ๑๑ -

■ มิลินทปัญหา วรรคที่ ๗

■ ปัญหาที่ ๑ งาม สติเกิดแต่อาการเท่าไร

(เป็นส่วนแปลของนายยิ้ม ปัทมขยางกูร จากหนังสือ "ปัญหาพระยามิลินท์" ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า "ดูก่อนพระนาคเสน สติความระลึกหรือความจำ เกิดแต่อาการเท่าไร" พระนาคเสนทูลตอบว่า "ขอถวายพระพร เกิดแต่อาการ ๑๗ อย่างคือ

(๑) เกิดแต่ความรู้ยิ่ง ดังผู้รู้ประวัติการณที่ล่วง ๆ มาแล้ว ความรู้นั้นย่อมเป็นแนวให้ระลึกถึงเหตุการณ์แต่หลังได้

(๒) เกิดแต่การที่ได้กระทำเครื่องหมายไว้

(๓) เกิดแต่การได้ขยับฐานะสูงขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้นึก ให้จำกิจการที่ตนได้กระทำมาแต่หลัง

(๔) เกิดแต่การได้รับความสุข ซึ่งชวนให้สาวเอากิจการที่ล่วงแล้วมานึก มาคิด เพื่อได้สวนหา

เหตุ

(๕) เกิดแต่การได้รับความทุกข์ ซึ่งชวนให้ชวนไปนึกถึงเหตุแห่งความทุกข์นั้น ๆ

(๖) เกิดแต่การได้รู้เห็นสิ่งทีคล้ายกัน ซึ่งเป็นการเตือนให้จำอีกสิ่งหนึ่งได้

(๗) เกิดแต่การรู้เห็นสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่น เห็นสีขาว ทำให้นึกถึงสีดำได้

(๘) เกิดแต่การได้รับค่าเตือน

(๙) เกิดแต่รู้เห็นตำหนิ หรือลักษณะทรหดทร้ง

(๑๐) เกิดแต่นึกขึ้นได้โดยลำพัง

(๑๑) เกิดแต่การพินิจพิเคราะห์

(๑๒) เกิดแต่การนับจำนวนไว้

(๑๓) เกิดแต่การทรงจำไว้ได้ตามธรรมดา

(๑๔) เกิดแต่การอบรม เช่นผู้ที่กระทำใจได้แน่วแน่ ในเมื่อกระทำการกิจ สามารถรวบรวมกำลังใจมาคิด มานึก เฉพาะในกิจการอย่างนั้น แม้ว่ากิจการนั้น จะได้ผ่านหุผ่านตามานานแล้ว เมื่อมานึก มาคิดขึ้นในภายหลัง ก็ยังคงจำได้ระลึกได้

(๑๕) เกิดแต่การได้จดได้เขียนไว้

(๑๖) เกิดแต่การเก็บไว้

(๑๗) เกิดแต่การเคยพบ เคยเห็น"

"มากอย่าง"

■ ปัญหาที่ ๒ งามว่า ผู้ที่ทำบาปมาตั้ง ๑๐๐ ปี ถ้าเวลาจะตาย ทำจิตให้ผ่องใสได้ก็ไปสุคติ จะไปได้จริงหรือ

(เป็นส่วนแปลของนายยิ้ม ปัทมขยางกูร จากหนังสือ "ปัญหาพระยามิลินท์" ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

"ดูก่อนพระนาคเสน คำที่เธอว่าผู้ที่ทำบาปกรรมเรื่อยมาแม้ตั้ง ๑๐๐ ปี แต่ถ้าเวลาจะตาย มีสติระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าได้ ก็ยอมนำไปเกิดในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ทำบาปแม้แต่ครั้งเดียวก็ยอมไปเกิดในนรกนั้น ดูไม่สมเหตุผล ข้าพเจ้าก็ยังไม่เห็นด้วย"

พระนาคเสนทูลตอบว่า

"ขอถวายพระพร ศิลาแม้ก้อนเล็กโดยลำพังจะลอยน้ำได้หรือไม่"

"ไม่ได้ "

" ก็ถ้าศิลาตั้ง ๑๐๐ เล่มเกวียน แต่อยู่ในเรือ ศิลา นั้นจะลอยน้ำได้หรือไม่ "

" ก็ได้สิเธอ "

" ขอถวายพระพร เปรียบบุญกุศลเหมือนเรือ บาปกรรมเหมือนศิลา อันคนที่กระทำบาปอยู่เสมอจนตลอดชีวิต ถ้าเวลาจะตาย มีได้ปล่อยจิตใจให้ตามระทมถึงบาปที่ตัวทำมาแต่หลังนั้น สามารถระคองใจไว้ในแนวแห่งกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อาจทำใจให้แน่วอยู่เฉพาะแต่ในพระคุณของพระพุทธเจ้า

เท่านั้น ถ้าตายลงในขณะแห่งจิตดวงนั้น ก็เป็นอันหวังได้ว่าไปสู่สุคติ ประหนึ่งศิลา ซึ่งมีเรือทานน้ำหนักไว้ มิให้จมลงฉะนั้น ส่วนผู้ที่กระทำความปฏิกิริยาที่สวดแต่ครั้งเดียว ถ้าเวลาใกล้จะดับจิต เพียงแต่จิตทวนไปพัวพันถึงกิริยาอาการที่ตัวกระทำความปฏิกิริยาไว้เท่านั้น จิตดวงนั้นก็ป็นหนักพอที่จะถ่วงตัวไปให้เกิดในนรก ซึ่งเหมือนศิลาที่เราโยนลงไปใต้น้ำ แม้จะก้อนเล็กก็จมเช่นเดียวกัน "

" สมเหตุสมผลละ "

■ ปัญหาที่ ๓ ถามว่า จะเพียรดับทุกข์ที่ยังไม่มาถึงจะได้หรือไม่

(เป็นส่วนวนแปลของนายยิ้ม ปิ่นทวยากร จากหนังสือ "ปัญหาพระยามิลินท์" ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

" ดูก่อนพระนาคเสน เธอพยายามฝึกฝนตน ด้วยมีประสงค์จะละทุกข์ที่ล่วงมาแล้วกระนั้นหรือ? "

พระนาคเสนทูลตอบว่า

" ขอถวายพระพร หามิได้ "

" หรือจะละทุกข์ที่ยังมาไม่ถึง "

" หามิได้ "

" ถ้าเช่นนั้น ก็ละทุกข์ที่มีอยู่ในบัดนี้ "

" จะว่าเฉพาะทุกข์ในบัดนี้ก็ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น เธอกระทำความพยายามทำไม "

" ขอถวายพระพร อาตมภาพพยายามด้วยหวังว่า จะดับทุกข์ที่มีอยู่ และจะมีให้ทุกข์อื่นซึ่งยังมาไม่ถึงเกิดขึ้น "

" ทุกข์ที่ยังมาไม่ถึงนั้น จะพยายามไม่ให้มีขึ้นได้หรือเธอ "

" ขอถวายพระพร ได้ "

" เธอฉลาดมาก พยายามจะละทุกข์ที่ยังมีมาไม่ถึงก็ได้ "

" ขอถวายพระพร พระองค์เคยถูกราชศัตรูยกพลมาเพื่อจะชิงเอาพระนครบ้างหรือไม่ "

" เคยถูกอยู่บ้าง "

" ในทันที่นั้น พระองค์ตรัสสั่งให้ลงมือขุดคู สร้างป้อมปราการ และฝึกหัดทหารซ้อมเพลงอาวุธ กระนั้นหรือ "

" หามิได้ กิจการเหล่านั้นต้องจัดทำเตรียมไว้ก่อน "

" นั้นพระองค์มีพระประสงค์อย่างไร จึงต้องทำเตรียมล่วงหน้าไว้แล้ว "

" ประสงค์ว่า เมื่อเกิดสงครามขึ้น จะได้ทำการต่อสู้ข้าศึกได้ทันที่ที่ มิฉะนั้น ถึงเวลาสงครามก็จะหาโอกาสจัดทำได้ยาก ที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้ข้าศึก และการที่เตรียมจัดทำไว้ในเวลาปกติย่อมทำได้ดี ทั้งเป็นที่เกรงขามของข้าศึกที่ยังมีมาไม่ถึงได้ด้วย "

" ขอถวายพระพร ข้าศึกที่ยังมีมาไม่ถึงก็มีด้วยหรือ "

" มีสิเธอ "

" เหตุผลที่พระองค์ตรัสถามเบื้องต้นก็มีเช่นนี้แล การที่อาตมภาพเพียรฝึกฝนกาย วาจา ใจ ไว้ให้อยู่ในความควบคุมของจิตที่อบรมดีแล้ว ก็เพื่อปราบทุกข์ที่มีอยู่ในบัดนี้ และเพื่อไว้ต่อสู้ หรือป้องกันทุกข์ที่ยังมาไม่ถึง เช่นเดียวกับพระองค์เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมเป็นช่องทางที่จะให้ความทุกข์เข้ามาผจญใจได้ เมื่อกำลังใจมีไม่พอที่จะต้านทาน ก็ต้องยอมเป็นเชลยแห่งความทุกข์เรื่อยไป เป็นอันหาโอกาสที่จะทำเช่นนี้ได้อีกยาก เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงต้องพยายามฝึกฝนตนไว้ก่อน "

" เธอว่าชอบแล้ว "

■ ปัญหาที่ ๔ ถามเรื่องความไกลแห่งพรหมโลก

" ข้าแต่พระนาคเสน พรหมโลกไกลจากโลกนี้สักเท่าไร? "

" ขอถวายพระพร พรหมโลกไกลจากโลกนี้มาก ถ้ามีผู้ทั้งก่อนศิลาโตเท่าปราสาทลงมาจากพรหมโลก ก่อนศิลานั้นจะตกลงมาได้วันละ ๔๘,๐๐๐ โยชน์ ต้องตกลงมาถึง ๔ เดือน จึงจะถึงพื้นดิน "

" ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวว่า ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ผู้มีอำนาจทางจิต หายวับจากชมพูทวีปนี้ ขึ้นไปปรากฏในพรหมโลกได้เร็วพลัน เหมือนกันกับบุรุษผู้กำลังคู่แค้นเหยียดแขนจะนั้นดังนี้ โยมไม่เชื่อเพราะถึงเร็วอย่างนั้น ก็จักไปได้เพียงหลายร้อยโยชน์เท่านั้น "

" ขอถวายพระพร ชาตฤๅมิ (ถิ่นกำเนิด) ของมหาบพิตรอยู่ที่ไหน? "

" อยู่ที่เกาะอลสัณฑะ พระผู้เป็นเจ้า "

“ ขอถวายพระพร เกาะอลสันทะไกลจากที่นี่สักเท่าไร ? ”
“ ไกลประมาณ ๒๐๐ โยชน์ ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยกระทำการหนึ่งสิ่งใดไว้ในที่นั้น แล้วเคยนึกถึงมือหรือ ? ”
“ มืออยู่ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรนึกไปถึงที่ไกลประมาณ ๒๐๐ โยชน์ ได้โดยเร็วพลันไม่ช้าหรือ ? ”
“ ถูกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”

อธิบาย

ในอรรถกถาสังยุตตนิกาย ท่านกล่าวไว้ว่า
ก่อนศิลาขนาดใหญ่ถูกทิ้งให้ตกลงมาจากพรหมโลกชั้น
ต่ำ ก่อนศิลานั้นตกลงมาวันคืนหนึ่ง เป็นระยะ ๔๘,๐๐๐
โยชน์ จึงจะถึงพื้นดินเป็นเวลา ๔ เดือน เพราะเหตุนั้น
ระยะทางระหว่างพรหมโลกชั้น พรหมปาริสีชา ถึงพื้นดิน
บัดนี้ผู้ทราบนี้ พึงทราบว่าเป็น ๕,๗๖๐,๐๐๐ โยชน์
ดังนี้

■ ปัญหาที่ ๕ ถามถึงความไปเกิดในพรหมโลกและเมืองกัสมีระ

“ ข้าแต่พระนาคนเสน ถ้ามีคน ๒ คนตายจากที่นี่แล้วไปเกิดในที่ต่างกัน คือคนหนึ่งขึ้นไปเกิดในพรหม
โลก อีกคนหนึ่งเกิดในเมืองกัสมีระ คนสองคนนี้ คนไหนจะไปช้าไปเร็วกว่ากัน ? ”
“ ขอถวายพระพร เท่ากัน ”
“ ขอนิมนต์อุปมาด้วย ”
“ ขอถวายพระพร ชาตัญญูของมหาบพิตรอยู่ที่ไหน ? ”
“ อยู่กาลสิรคาม ”
“ ขอถวายพระพร กาลสิรคามอยู่ไกลจากที่นี่สักเท่าไร ? ”
“ ประมาณ ๒๐๐ โยชน์ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ เมืองกัสมีระไกลจากที่นี่สักเท่าไร ? ”
“ ประมาณ ๑๒ โยชน์ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ เชิญมหาบพิตรนึกถึงกาลสิรคามดูซิ ”
“ โยมนึกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”
“ เชิญมหาบพิตรนึกถึงเมืองกัสมีระดูซิ ”
“ โยมนึกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร ทางไหนนึกถึงช้าเร็วกว่ากันอย่างไร ? ”
“ เท่ากัน พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือผู้ที่ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก กับผู้ที่ไปเกิดในเมืองกัสมีระ เร็ว
เท่ากัน ไปถึงพร้อมกัน ”
“ ขอนิมนต์อุปมาอีก ”

อุปมาด้วยเงาของนก

“ ขอถวายพระพร ถ้ามีคน ๒ ตัวบินมาจับต้นไม้พร้อมกัน ตัวหนึ่งจับต่ำ ตัวหนึ่งจับสูง เงาของนกตัว
ไหนจะถึงพื้นดินก่อนกัน ”
“ ถึงพร้อมกัน พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ”
“ ขอนิมนต์อุปมาอีก ”

อุปมาด้วยการแลดู

“ ขอถวายพระพร ขอได้โปรดแลดูอาดมา ”
“ โยมแลดูแล้ว ”
“ ขอได้โปรดแหงนดู ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ”
“ โยมแหงนดูแล้ว ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรแลดูอาดมากับแลดูดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อันอยู่ไกลถึง ๔๒,๐๐๐
โยชน์ ข้างไหนจะเร็วช้ากว่ากัน ? ”

“ เท่ากัน พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร คือผู้ที่ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก กับผู้ที่ไปเกิดในเมืองกัสมิระ ไปถึงพร้อมกัน ”
“ แก่แก่มาก พระนาคนเสน ”

■ ปัญหาที่ ๖ ถามถึงวรรณะสัจฐานของผู้ไปเกิดในโลกอื่น

พระเจ้ามีลินทธรัสถามอีกว่า
“ ข้าแต่พระนาคนเสน โยมจักถามถึงเหตุอันยิ่งขึ้นไป คือผู้ไปสู่อื่น ไปด้วยสีเขียว แดง เหลือง ขาว แสด เลื่อม อย่างไร...หรือ ไปด้วยเพศช้าง ม้า รถ อย่างไร ? ”
“ ขอถวายพระพร ข้อนี้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกพุทธวจนะ ”
พระเจ้ามีลินทธรัสต่อไปว่า
“ ข้าแต่พระนาคนเสน ถ้าพระสมณโคดมไม่บัญญัติไว้ว่า ผู้ไปเกิดในโลกอื่น ในระหว่างทางนั้นต้องมีสี เขียว หรือสีเหลือง แดง ขาว แสด เลื่อม อย่างไรอย่างหนึ่งแล้ว จะว่าพระสมณโคดมทรงรู้จักทุกสิ่งได้ หรือ... ”
คำของ คุณาชีวก ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่กล่าวไว้ว่า ผู้ไปสู่อื่นไม่มี ก็ต้องเป็นของจริง ผู้ใดกล่าวว่า โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี ผู้ไปเกิดในโลกอื่นไม่มี ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่ากล่าวถูก ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ”
พระนาคนเสนตอบว่า
“ ขอถวายพระพร ขอมหาบพิตรจงตั้งพระทัยฟังถ้อยคำของอาตมภาพ ”
“ โยมตั้งใจฟังผู้แล้ว ”
“ ขอถวายพระพร ถ้อยคำของอาตมภาพที่พ้นออกไปจากปาก ไปถึงพระกรรมของมหาบพิตรนั้น ในระหว่างที่ยังไปไม่ถึงนั้นเสียงของอาตมภาพมีสีอย่างไร มีทรวดทรงอย่างไร ? ”
“ เห็นไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร ถ้ามหาบพิตรว่าเห็นไม่ได้ เสียงของอาตมภาพก็ไม่ไปถึงพระกรรมของมหาบพิตร มหาบพิตรก็ตรัสคำเหล่านี้แหละนะซี ”
“ โยมไม่ได้พูดเหล่านี้แหละ ถึงถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไม่ปรากฏสีเขียว หรือสีเหลืองในระหว่างทางก็จริง แต่ถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าก็มาถึงโยมจริง ”
“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร ถึงผู้ไปเกิดในโลกอื่นนั้น จะไม่ปรากฏสีเขียวหรือสีเหลืองในระหว่างทางก็จริง แต่ผู้ไปเกิดในโลกอื่นนั้นก็มิใช่ เหมือนกับถ้อยคำของอาตมา ”
“ น้าวัดศรัทธา พระนาคนเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงเสวยราชสมบัติใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นนี้เถิด เพราะ ชันธ ๕ นี้ไม่ได้ไปสู่อื่น ชันธ ๕ ไม่มีอะไรตกแต่ง เกิดขึ้นเอง สงสารก็ไม่มี ”อุปมาด้วยการทำนา
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยโปรดให้ทำนาหรือไม่ ? ”
“ อ้อ...เคยให้ทำ ”
“ ขอถวายพระพร ข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดินย่อมมีรวงงอกขึ้น เมื่อรวงข้าวสาลีงอกขึ้น จะว่างอกขึ้นเองหรืออย่างไร ? ”
“ ข้าแต่พระนาคนเสน ข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดินย่อมมีรวงงอกขึ้น จะว่างอกขึ้นเอง ไม่มีผู้ใดกระทำ ไม่ได้ ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดิน ยังไม่มีรวงงอกขึ้น เมื่อรวงยังไม่งอกขึ้น จะว่าไม่มีผู้ปลูก จะว่าข้าวสาลีไม่มีจะได้หรือไม่ ? ”
“ ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร ถ้าชันธ ๕ นี้ไปเกิดเอง คนตาบอดก็จะเกิดเป็นคนตาบอดอีก คนใบ้ ก็จะเกิดเป็นคนใบ้อีก บุญก็ไม่มีประโยชน์อันใด ถ้าชันธ ๕ ไม่มีสิ่งใดตกแต่ง เป็นของเกิดขึ้นเอง ชันธ ๕ ก็จะต้องไปนรกด้วยอกุศลกรรม ”
“ ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้น ”อุปมาด้วยการจุดประทีป
“ ขอถวายพระพร เหมือนอย่างมีผู้เอาประทีปมาจุดต่อกัน เปลวประทีปดวงเก่าก้าวไปสู่ประทีปดวงใหม่หรืออย่างไร ประทีปทั้งสองนั้น มีขึ้นเองไม่มีผู้กระทำอย่างนั้นหรือ ? ”
“ ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร ชันธ ๕ นี้ไม่ได้ไปสู่อื่น ชันธ ๕ นี้ไม่ใช่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งใดทำให้เกิดขึ้น ”
“ ข้าแต่พระนาคนเสน เวทนาชันธ ไปสู่อื่นหรือไม่ ? ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าเวทนาชันธไปสู่อื่น ผู้ที่ไปเกิดในโลกอื่น ก็คือเวทนาชันธอย่างนั้นซี ? ”
“ ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร เพราะเหตุนี้แหละมหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า เวทนาชันธในอรรถภาพนี้ไม่ได้ไปสู่อื่น ”

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สัญญาฉันท์ ไปสู่โลกอื่นหรือ? ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าสัญญาฉันท์ไปสู่โลกอื่น ผู้มีมือด้วนเท้าด้วนในอัฐภาพนี้ ไปสู่โลกอื่น ผู้มีมือด้วนเท้าด้วนในอัฐภาพนี้ ไปสู่โลกอื่นแล้ว ก็จะต้องมีมือด้วนเท้าด้วนอีกหรืออย่างไร? ”
“ ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ”
“ เพราะเหตุที่นั่นแหละ มหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า สัญญาฉันท์ในอัฐภาพนี้ ไม่ได้ไปสู่โลกอื่น ”
“ ขอนิมนต์อุปมาให้ง่ายขึ้นไปอีก ”

อุปมาด้วยกระจก

“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรจงทรงหยิบเอากระจกส่องพระพักตร์หรือไม่? ”
“ มี พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรจงทรงหยิบเอากระจกมาวางไว้ตรงพระพักตร์มหาบพิตร ”
“ โยมหยิบมาตั้งไว้แล้ว ”
“ ขอถวายพระพร ดวงพระเนตร พระกรรณ พระนาสิก พระทนต์ ของมหาบพิตรปรากฏอยู่ในกระจกนี้เอง หรือว่ามหาบพิตรทรงกระทำให้ปรากฏ? ”
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ดวงตา หู จมูก ฟัน ของโยมปรากฏอยู่ในวงกระจกนี้ ด้วยโยมกระทำขึ้น ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้นเป็นอันว่ามหาบพิตรได้ควักเอาพระเนตร ตัดเอาพระกรรณ พระนาสิก และถอนเอาพระทนต์ของมหาบพิตร เข้าไปไว้ในกระจกแล้ว มหาบพิตรก็เป็นคนตาบอด ไม่มีพระนาสิก และพระทนต์อย่างนั้นหรือ? ”
“ ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า เงามปรากฏในกระจก เพราะอาศัยโยมกระทำขึ้น ไม่ใช่เพราะโยมไม่ได้กระทำขึ้น ”
“ ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ไม่ใช่ว่าฉันท์ ๕ นี้ไปสู่โลกอื่น ทั้งไม่ใช่ว่าฉันท์ ๕ ไม่มีสิ่งกระทำ เป็นของเกิดขึ้นเอง สัตว์ถือกำเนิดในกรรมมารดาด้วยกุศลกรรม อกุศลกรรม ที่ตนกระทำไว้ เพราะอาศัยฉันท์ ๕ นี้แหละ จึงเหมือนเงาปรากฏในกระจก เพราะอาศัยการกระทำของมหาบพิตรฉะนั้น ”
“ ถูกต้องดีแล้ว พระนาคนเสน ”

■ ปัญหาที่ ๗ ถามเรื่องถือกำเนิดในครรภ์มารดา

“ ข้าแต่พระนาคนเสน เมื่อสัตว์จะเข้าถือกำเนิดในท้องมารดา เข้าไปทางทวารไหน? ”
“ ขอถวายพระพร ไม่ปรากฏว่าเข้าไปทางทวารไหน ”
“ ขอนิมนต์อุปมาด้วย ”
“ ขอถวายพระพร หีบแก้วของมหาบพิตรมีอยู่หรือ? ”
“ มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร ขอจงนึกเข้าไปในหีบแก้วดูซิ ”
“ โยมนึกเข้าไปแล้ว ”
“ ขอถวายพระพร จิตของมหาบพิตรที่นึกเข้าไปในหีบแก้วนั้น เข้าไปทางไหน? ”
“ ข้าแต่พระนาคนเสน จิตของโยมไม่ปรากฏว่านึกเข้าไปทางไหน ”
“ ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร สัตว์ที่เข้าไปถือกำเนิดในท้องมารดา ก็ไม่ปรากฏว่าเข้าไปทางไหนฉะนั้น ”
“ ข้าแต่พระนาคนเสน การที่พระผู้เป็นเจ้าแก้ปัญหาปฏิภาณอันวิจิตรยิ่งนี้ได้เป็นอัศจรรย์นักหนา ถ้าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่คงจะประทานอนุโมทนาสาธุการเป็นแน่แท้ ”

■ ปัญหาที่ ๘ ถามเรื่องโพชฌงค์ ๗

“ ข้าแต่พระนาคนเสน โพชฌงค์ มีเท่าไร? ”
“ ขอถวายพระพร มี ๗ ประการ ”
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุคคลตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์เท่าไร? ”
“ ขอถวายพระพร บุคคลตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์ข้อเดียว ”
“ คือข้อไหน พระผู้เป็นเจ้า? ”
“ ขอถวายพระพร คือข้อ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ” (ใจรวนรู้ธรรมะ)
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าอย่างนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ไว้ทำไม? ”
“ ขอถวายพระพร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนี้อย่างไร...คือตามที่บุคคลสวมไว้ในฝัก บุคคล

“ไม่ได้ชักออกจากฝัก อาจตัดสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ขาดได้หรือ ? ”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า ”

“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร คือบุคคลปราศจาก ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ แล้วตรัสรู้ด้วย โพชฌงค์ ๖ ไม่ได้ ”

“ ถูกแล้ว พระนาคเสน ”

อธิบาย

โพชฌงค์ คือองค์เป็นเครื่องตรัสรู้มี ๗ ประการ ดังนี้

๑. สติ ระลึกรู้จักไว้เสมอ
๒. ธัมมวิจยะ ใคร่ครวญธรรมที่เราจะปฏิบัติ
๓. วิริยะ มีความเพียรต่อสู้กับอุปสรรค
๔. ปีติ สร้างความอิ่มเอิบใจให้ปรากฏกับจิต
๕. ปัสสัทธิ ความสงบ คือสงบจากนิวรณ์ หรือสงบจากกิเลส
๖. สมภาิ มีความตั้งใจมั่น
๗. อุเบกขา ทรงอารมณ์เดียวเข้าไว้ ไม่ยอมรับทราบอารมณ์อื่นเข้ามาสนใจ

■ ปัญหาที่ ๙ ถามถึงความมากกว่ากันแห่งบาปและบุญ

“ ข้าแต่พระนาคเสน บุญและบาปข้างไหนมากกว่ากัน ? ”

“ ขอถวายพระพร บุญมากกว่าบาป บาปน้อยกว่า ”

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ทำไมจึงว่าบุญมากกว่า บาปน้อยกว่า ? ”

“ ขอถวายพร บุคคลทำบาปแล้วย่อมร้อนใจในภายหลังว่า เราได้ทำบาปไปแล้วเพราะเหตุนี้บาปก็ไม่ได้มากขึ้น ส่วนบุญเมื่อบุคคลทำแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีแต่เกิดปราโมทย์ ปีติ ใจสงบมีความสุข จิตเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้น บุญจึงมากขึ้น ดังมีบุรุษผู้มีมือมีเท้าขาดแล้ว ได้บูชาพระด้วยดอกบัวเพียงกำเดียว ก็จักได้เสวยผลถึง ๙๑ กับด้วยเหตุนี้แหละ จึงว่าบุญมากกว่า ขอถวายพระพร ”

“ ชอบแล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”

■ ปัญหาที่ ๑๐ ถามถึงการทำบาปแก่ผู้รู้กับผู้ไม่รู้

“ ข้าแต่พระนาคเสน สมมติว่ามีคน ๒ คน คนหนึ่งรู้จักบาป อีกคนหนึ่งไม่รู้จัก แต่กระทำบาปด้วยกันทั้งสองคน ข้างไหนจะได้บาปมากกว่ากัน ? ”

“ ขอถวายพระพร ข้างไม่รู้จักได้บาปมากกว่า ”

“ ข้าแต่พระนาคเสน ราชบุตรของโยมหรือราชมหากษัตริย์คนใดรู้ แต่ทำผิดลงไปโยมลงโทษแก่ผู้นั้นเป็นทวิคูณ ”

“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนี้อย่างไร...คือสมมติว่ามีคน ๒ คน จับก้อนเหล็กแดงเหมือนกัน คนหนึ่งรู้ว่าเป็นก้อนเหล็กแดง อีกคนหนึ่งไม่รู้ คนไหนจะจับแรงกว่ากัน ? ”

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คนไม่รู้จับแรงกว่า ”

“ ข้อนี้ก็ฉันทันแหละ มหาบพิตร คือผู้ไม่รู้บาปได้บาปมากกว่า ”

“ ชอบแล้ว พระนาคเสน ”

■ ปัญหาที่ ๑๑ ถามถึงผู้ที่ไปอุดตกรทวิปและสวรรค์

“ ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ไปสู่อุดตกรทวิปหรือพรหมโลก หรือไม่ทวิปอื่นด้วยกายนี้มีอยู่หรือ ? ”

“ ขอถวายพระพร มีอยู่ ”

“ ข้อนี้คืออย่างไร พระผู้เป็นเจ้า ? ”

“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยกระโดดที่แผ่นดินนี้ได้คืบหรือศอก ? ”

“ อ้อ...โยมเคยกระโดดได้ ๘ ศอก ? ”

“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรกระโดดอย่างไร...จึงได้ถึง ๘ ศอก ? ”
“ พอโยมคิดว่าจะกระโดด กายของโยมก็เบา โยมจึงกระโดดได้ถึง ๘ ศอก ”
“ ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือภิกษุผู้มีฤทธิ์ มีอำนาจทางจิตภavana อธิษฐานจิตแล้ว ก็เหาะไปสู่วะหาสได้ ”
“ ถูกแล้ว พระนาคเสน ”

■ ปัญหาที่ ๑๒ ถามเรื่องกระดุกยาว

“ ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวว่ามีกระดุกยาวตั้ง ๑๐๐ โยชน์ โยมไม่เชื่อเพราะต้นไม้ที่สูงตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ก็ยังไม่มี กระดุกที่โหนจักยาวตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยได้ทรงสดับหรือไม่ว่า ปลาในมหาสมุทรตัวยาวตั้ง ๕๐๐ โยชน์ มีอยู่? ”
“ เคยฟัง พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ถ้าอย่างนั้น กระดุกของปลาที่มีตัวยาวตั้ง ๕๐๐ โยชน์ จักยาวตั้ง ๑๐๐ โยชน์มิใช่หรือ ? ”
“ ใช่แล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”

■ ปัญหาที่ ๑๓ ถามเรื่องเกี่ยวกับลมหายใจ

“ ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลอาจทำลมหายใจให้ดับได้หรือ? ”
“ ขอถวายพระพร ได้ ”
“ ได้อย่างไร...พระผู้เป็นเจ้า ? ”
“ ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยได้ยินเสียงคนนอนกรนบ้างหรือ? ”
“ อ้อ..เคยซี พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร เวลาเขาพลิกกายเสียงกรนเงียบไปไหม? ”
“ เงียบไป พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร เสียงกรนนั่นเป็นเสียงของผู้ไม่ได้อบรมกาย ไม่ได้อบรมศีล ไม่ได้อบรมจิต แต่เมื่อพลิกตัวก็ยิ่งหายไป ส่วนลมหายใจของผู้ได้อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต เข้าจตุตถฌาน จะไม่ดับหรือ...มหาบพิตร ? ”
“ ชอบแล้ว พระนาคเสน ”

อธิบาย

คำว่า “ จตุตถฌาน ” ได้แก่ ฌาน ๔ ที่มีลักษณะดับความรู้สึกจากลมหายใจในขณะนั้น ซึ่งเป็นอาการทั่วไปของผู้ที่เข้าฌาน ๔ มิใช่ว่าลมหายใจจะดับสิ้นไป ดังนี้

■ ปัญหาที่ ๑๔ ถามว่าจะอะไรเป็นสมุท

“ ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวกันอยู่ว่า “ สมุท ๗ ” น้ำหรือชื่อว่าสมุท ? ”
“ ขอถวายพระพร น้ำเค็มมีอยู่ในที่เท่าใดที่เท่านั้นแหละ เรียกว่าสมุท ”
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เหตุใดสมุทจึงมีรสเดียว คือรสเค็ม? ”
“ ขอถวายพระพร เพราะมีน้ำขังอยู่นานจึงเค็ม ”
“ สมควรแล้ว พระนาคเสน ”

■ ปัญหาที่ ๑๕ ถามเรื่องการตัดสิ่งที่สุขุม

“ ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลอาจตัดสิ่งที่สุขุมกว่าสิ่งทั้งหลายได้หรือ? ”
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อะไรชื่อว่าเป็นสิ่งสุขุมกว่าสิ่งทั้งหลาย ”
“ ขอถวายพระพร พระธรรม ชื่อว่าสุขุมกว่าสิ่งทั้งหลาย แต่ธรรมะไม่ใช่สุขุมไปทั้งหมด คือ สุขุมก็มี หยาบก็มี แต่ว่าสิ่งที่ควรตัดด้วยปัญญาอย่างเดียว คือ ธรรมะ นอกจากนั้นไม่มี ”

“ ชอบแล้ว พระนาคเสน ”

■ ปัญหาที่ ๑๖ ถามความวิเศษแห่งปัญญา

“ ข้าแต่พระนาคเสน ปัญญา อยู่ที่ไหน ? ”
“ ขอถวายพระพร ปัญญาไม่ได้อยู่ที่ไหน ”
“ ถ้าอย่างนั้น ปัญญาก็ไม่มีนะซี ”
“ ขอถวายพระพร ลมอยู่ที่ไหน ? ”
“ ลมไม่ได้อยู่ที่ไหน ”
“ ถ้าอย่างนั้น ลมก็ไม่มีนะซี ”
“ ถูกแล้ว พระนาคเสน ”

■ ปัญหาที่ ๑๗ ถามความต่างกันแห่งวิญญาณเป็นต้น

“ ข้าแต่พระนาคเสน ปัญญา วิญญาณ ชีพในภุต เหล่านี้ มีอรรถะ พยัญชนะต่างกันหรือว่ามีอรรถะอย่างเดียวกัน มีพยัญชนะต่างกัน ? ”
“ ขอถวายพระพร วิญญาณ มีการ รู้สึก เป็นลักษณะ ปัญญา มีการ รู้ทั่ว เป็นลักษณะ ชีพในภุต คือในผู้ที่เกิดแล้วไม่มี ”
“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าไม่มีชีพเป็นตัวเป็นตน ก็ใครเล่าเห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้นสัมผัสด้วยกาย รู้จักอารมณ์ด้วยใจ ? ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าชีพเห็นรูปด้วยตาตลอดถึงรู้จักอารมณ์ด้วยใจแล้วเมื่อเปิดตาขึ้น ชีพนั้นก็ต้องมีหน้าไปข้างนอก ต้องได้เห็นรูปดาวได้ดีเมื่อเปิดหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชีพนั้นก็จะต้องหันหน้าไปภายนอก รู้จักอารมณ์ได้ดีอย่างนั้นหรือ ? ”
“ ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ชีพก็ไม่มีในภุต ”
“ ชอบแล้ว พระนาคเสน ”

▶ อธิบาย

คำว่า “ อรรถะ ” คือแปลมีความหมาย ส่วน “ พยัญชนะ ” คือแปลตามศัพท์ หรือที่เรียกกันว่า “ แปลยกศัพท์ ” นั้นเอง

■ ปัญหาที่ ๑๘ ถามถึงเรื่องสิ่งที่ทำได้น่าของพระพุทธเจ้า

“ ข้าแต่พระนาคเสน สิ่งที่ทำได้น่าที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำนั้น ได้แก่อะไร ? ”
“ ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำสิ่งที่ทำได้น่า ได้แก่การทรงแสดงซึ่งธรรมอันไม่มีรูปร่าง อันมีอยู่ในจิต เจตสิกอันเป็นไปในอารมณ์อันเดียวเหล่านี้ได้ว่า อันนี้เป็นผัสสะ อันนี้เป็นเวทนา อันนี้เป็นสัญญา อันนี้เป็นเจตนา อันนี้เป็นจิต ”
“ ขอนิมนต์อุปมาด้วย ”
“ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนกับบุรุษคนหนึ่งลงเรือไปทมหาสมุทร วิกน้ำขึ้นมawangไว้ที่ลิ้น ก็รู้ว่านี่เป็นน้ำคองคา นี่เป็นน้ำยมนา นี่เป็นน้ำสรภู นี่เป็นน้ำอจิรวดี นี่เป็นน้ำมहि ดังนี้ได้ เป็นของง่ายหรือยากละ ? ”
“ เป็นของง่าย พระผู้เป็นเจ้า ”
“ ขอถวายพระพร การที่พระพุทธเจ้าทรงบอกสิ่งที่ไม่มรูปร่าง ที่มีในจิตใจ ที่เป็นอารมณ์อันเดียวกันว่า นี่เป็นผัสสะ นี่เป็นเวทนา นี่เป็นสัญญา นี่เป็นเจตนา นี่เป็นจิต ดั่งนี้ยิ่งยากกว่านั้น ”
“ ถูกดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า ”

■ ปัญหาที่ ๑๙ พระเจ้ามิลินท์ทรงเลื่อมใสได้ปวารณาพระนาคเสน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า

“ มหาบพิตรทรงทราบว่า เวล่านี้เป็นเวลาอะไรแล้ว ? ”

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมทราบว่าเวล่านี้เป็นเวลาขัณณยามแล้ว เพราะคณเพ็ลลิ่งสว่างไสว ”

ขณะนั้นพวกล่าพนักงำนก็นำผ้า ๕ พับมำถวาย ขำราชกำรโยนกห้งหลำยก็ทูลขึ้นว่า

“ พระภิกษุองค์นี้ฉลำนมำก เป็นบัณฑิตแท้ พระเจ้าขำ ”

พระเจ้ำมิลินทรีสตอบว่า

“ ถูกแล้ว...เธอห้งหลำย ถ้ามีอำจำรย้อยำงนี้ มีคิษย้อยำงนี้ ไม่ขำก็ต้องรู้ธรรมะได้ดี ”

พระเจ้ำมิลินททรงยินดีด้วกำรแก้ปัญหำของพระนาคเสน จึงถวำยผำกั้มพลรำค้ำส่นด่ำลิ่งแก้พระนาคเสนแล้วดรีสว่า

“ ขำแต่พระนาคเสน จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป โยมจะห้จัดอำหำรไว้วันละ ๑๐๘ สำหรับ สิ่งใดที่สมคร์อันมีในพระรำชวังนี้ โยมขอลวำรณำพระผู้เป็นเจ้ำห้งนั้น ”

“ อย่ำเลย มหำบพิตร อำตมภำพพ้อมชีวิตอยู่ได้ก็แล้วกัน ”

พระเจ้ำมิลินทรีสต่อไปว่า

“ ขำแต่พระนาคเสน โยมรู้ว่าพระผู้เป็นเจ้ำพ้อมชีวิตอยู่ได้ ก็แต่ว่ำขอลพระผู้เป็นเจ้ำจงรักษำด้วของพระผู้เป็นเจ้ำ และรักษำด้วของโยมไว้ ”

ข้อที่ว่ำ ขอห้พระผู้เป็นเจ้ำรักษำด้วพระผู้เป็นเจ้ำไว้ นั้น คืออย่ำห้มีผู้ติเตียนได้ว่ำพระนาคเสนห้ห้พระเจ้ำมิลินททรงเลื่อมใสแล้ว ก็ไม่ได้อะไร

ข้อที่ว่ำ ขอห้รักษำด้วโยมไว้ นั้น คืออย่ำงไร...คืออย่ำห้มีผู้กล่ำวได้ว่ำ พระเจ้ำมิลินททรงเลื่อมใสแล้ว ไม่ได้ทรงแสดงอำกำรเลื่อมใสแต่อย่ำงใด ”

พระเถระจึงตอบว่า

“ แล้วแต่พระรำชประสงค ”

พระเจ้ำมิลินทจึงดรีสว่า

“ ขำแต่พระผู้เป็นเจ้ำ พญำรำชสีห์อันบุคคล์ขังไว้ในกรงทองย้อมห้งน่นำไปภำยนอก ฉ้นใด ถึง โยมจะอยู่ครองบ้ำนครองเมือง ก็ห้งน่นำไปภำยนอก ฉ้นนั้น ถ้าโยมออกไปบรพขำ ก็จะมีชีวิตอยู่ไม่นาน เพราะศัตรุโยมมีมำก ”

แสดงควำมข้้นขมต่อกัน

ครั้งพระนาคเสนเถระแก้ปัญหำพระเจ้ำมิลินทเสร็จแล้ว จึงกลับป้สสู่สังขำรำน เมื่อพระนาคเสนกลับป้แล้วไม่ขำ พระเจ้ำมิลินทก็ทรงคิด้ว่ำ

เรำได้กำมเป็นอย่ำงไร พระผู้เป็นเจ้ำแก้เป็นอย่ำงไร จึงทรงนึกได้ว่ำ สิ่งห้งปวงเรำก็ได้กำมดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้ำก็ได้แก้ดีแล้ว

ฝ่ำยพระนาคเสนก็นึกอย่ำงเดียวกันกับพระเจ้ำมิลินท เขำข้้นจึงได้ครองจีวรสะพำยบำนตรเขำไปห้พระรำชนิเวศน์ แล้วน้่งลงบนอำสนะ

พระเจ้ำมิลินทกรำบไหว้แล้ว จึงดรีสข้้นว่ำ

“ ขำแต่พระนาคเสน ขอลพระผู้เป็นเจ้ำย่ำคิด้ว่ำ โยมได้กำมปัญหำพระนาคเสนแล้ว พระผู้เป็นเจ้ำย้อมห้รำดรีที่ย้่งเหลืออยู่ สิ้นไปด้วควำมยินดีนั้น ขอลย่ำเห็นอย่ำงนี้ ”

โยมได้นี้กอยู่ตลอดรำดรีว่ำ กำรกำมของเรำเป็นอย่ำงไร กำรแก้ของพระผู้เป็นเจ้ำเป็นอย่ำงไร ก็นึกได้ว่ำ เรำกำมดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้ำแก้ดีแล้ว

พระเถระก็ตอบว่า

“ ขอลถวำยพระพร ขอมหำบพิตรอย่ำคิด้ว่ำ อำตมภำพได้แก้ปัญหำของพระเจ้ำมิลินทแล้ว มหำบพิตรย้อมทรงบรพทห้กลับตลอดรำดรีที่ย้่งเหลืออยู่ด้วควำมยินดีนั้น ขอลย่ำทรงเห็นอย่ำงนี้ อำตมภำพได้คิด้ยุดตลอดรำดรีที่ย้่งเหลืออยู่ว่ำ พระเจ้ำมิลินทกำมอะไรแล้ว เรำได้แก้อะไรแล้ว ก็นึกได้ว่ำ พระเจ้ำมิลินทได้กำมสิ่งห้งปวงแล้ว เรำก็ได้แก้สิ่งห้งปวงแล้ว ”

เป็นอันว่ำ ปรำขญ์ห้งสองนั้น ได้แสดงควำมข้้นขมยินดีต่อกันและกันอย่ำงนี้